

QO‘QON DAVLAT
PEDAGOGIKA INSTITUTI
ILMIY XABARLARI
(2025-yil 2-son)

PSIXOLOGIYA
PSYCHOLOGY

KASBIY MOTIVATSIYANING BO‘LAJAK ICHKI ISHLAR XODIMLARI RUHIY HOLATIDA TUTGAN O‘RNI VA AHAMIYATI

Bekmuratova Xalima Maksatovna

*O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Surxondaryo
akademik litseyi psixologi.*

E-mail: khalima.0818@gmail.com
khalimabekmuratova@gmail.com

+99891 541 08 18

Annotatsiya: Shaxsning kasbiy mahoratini va kelajakdagi faoliyatini muvaffaqiyatli shakllantirish mutaxassislarning ishlashga tayyorligiga asoslanadi. Maqolada yosh mutaxassislarning kasbiy motivatsiyasini shakllantirishning psixologik xususiyatlari ochib beriladi. Kasbiy motivatsiyaning tarkibiy qismlarida asoslanadi. Ularning muvaffaqiyatli kasbiy faoliyatga tayyorgarligini rivojlantirishga hissa qo‘shadi. Shuningdek, Yosh mutaxassislarda barqaror ijobiy kasbiy motivatsiyani rivojlantirish uchun zarur bo‘lgan asosiy yo‘nalishlar va psixologik sharoitlar belgilab beriladi.

Kalit so‘zlar: motiv, motivatsiya, ichki motivatsiya, tashqi motivatsiya, hissiyotlar, muvaffaqiyatsizlik, kasbiy motivatsiya, kasbiy kompetensiya, qat’iyatlilik, ko‘tarilish, qiziquvchanlik, qo‘zg‘atish, tahlil.

Аннотация: Успешное формирование профессиональных навыков и будущей деятельности человека основано на готовности специалистов к трудовой деятельности. В статье раскрываются психологические особенности формирования профессиональной мотивации молодых специалистов. В его основе лежат компоненты профессиональной мотивации. Это способствует развитию их готовности к успешной профессиональной деятельности. Также определены основные направления и психологические условия, необходимые для формирования устойчивой положительной профессиональной мотивации у молодых специалистов.

Ключевые слова: мотив, мотивация, внутренняя мотивация, внешняя мотивация, эмоции, неудача, профессиональная мотивация, профессиональная компетентность, решимость, продвижение по службе, любопытство, возбуждение, анализ.

Annotation: The successful formation of a person's professional skills and future activities is based on the readiness of specialists to work. The article reveals the psychological features of the formation of professional motivation of young specialists. It is based on the components of professional motivation. It contributes to the development of their readiness for

successful professional activity. Also, the main directions and psychological conditions necessary for the development of stable positive professional motivation in young specialists are identified.

Keywords: motive, motivation, internal motivation, external motivation, emotions, failure, professional motivation, professional competence, determination, promotion, curiosity, arousal, analysis.

KIRISH (INTRODUCTION) Bugungi kunda Ichki ishlar tizimida faoliyat ko‘rsatmoqchi bo‘lgan nomzodlardan chuqur bilim va salohiyat talab qilinadi. Shu nuqtai nazardan, Ichki ishlar vazirligiga qarashli akademik litsey bitiruvchilarining kasbiy motivatsiyasini shakllantirish alohida ahamiyatga egadir. Jahon ta’limida Ichki ishlar organlari faoliyati uchun mutaxassislarni tayyorlashda o‘qitish tizimida psixologik bilimga ham alohida e’tibor qaratiladi. Chunki u birinchi navbatda, intellektual salohiyat va insonlarni yaxshi bilish ko‘nikmalarini shakllantiradi; ikkinchidan, tizimning asosiy maqsadi jarayonning o‘zi emas, balki jarayonning o‘zi o‘quvchilarning ma’lum bir natijaga erishishi haqidagi g‘oyani o‘z ichiga oladi. Bunda kasbiy motivatsiya, “Kasbiy kompetensiya” tushunchasi kasbiy tayyorgarlik natijasini aks ettiradi. Integratsiyalashgan xususiyatga ega bo‘lgan bu xususiyat bo‘lajak mutaxassisning kasbiy mahorat darajasini, kasbiy faoliyatning real vaziyatlarida yuzaga keladigan murakkab muammolarni hal qilish, bilimlari, kasbiy va hayotiy tajribasi, shuningdek, samarali qarorlar qabul qilish strategiyasini qo‘llash qobiliyatini belgilaydi. Shunday qilib, kasbiy kompetensiya murakkab psixologik tushuncha bo‘lib, mutaxassisning samarali kasbiy faoliyati uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. U bilim, ko‘nikma va ularni real ob’ektlar va jarayonlarda qo‘llash qobiliyatini, shuningdek, maqsadlilik, mustaqillik, mas’uliyat, tashkilotchilik, ijodkorlik kabi kasbiy ahamiyatga ega va shaxsiy fazilatlarni o‘z ichiga oladi[1.]. Yuqori malakali mutaxassisni tayyorlash va kasbiy kompetensiyani rivojlantirish uning uzluksiz ta’limini tashkil qilmasdan mumkin emas, bu esa ichki ishlar vazirligiga qarashli akademik litsey o‘quvchilarini kelajakda ichki ishlar tizimida faoliyat ko‘rsatishi uchun ta’lim jarayonida olayotgan bilimlari o‘zining kasbiy faoliyatida samarali ta’sir ko‘rsatishi zarurligini nazarda tutadi. O‘quvchilarning litseyda ta’lim olish jarayonida, ularning ruhiy barkamolligi ham tizimli, maqsadli, mustaqil ishlashi ta’lim jarayonining muhim tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib, bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy va tarbiyaviy faolligini oshirish vositasi sifatida qaraladi. Mustaqil ishlash, ta’lim jarayonida mustaqil ishlay olish shunchaki istak emas, balki ochiq zaruratga aylanadi. Shu munosabat bilan bilimlarni o‘zlashtirishning faol usullariga, o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga, shaxsning ehtiyojlari va imkoniyatlarini hisobga olgan holda individual rivojlanishiga ham e’tibor qaratiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD / (MATERIALS AND METHODS)

Motiv va motivatsiya muammosi jahon psixologiyasida turli tuman nuqtai nazardan yondashish orqali tadqiq qilib kelinmoqda. Uzoq va yaqin chet ellarda o‘ziga xos psixologik

maktab vujudga kelgan bo‘lib, ularning negizida ilmiy pozitsiyalar va konsepsiyalar mohiyati jihatidan farqlanuvchi g‘oyalar va yo‘nalishlar mujassamlashdi.

Rus va sobiq sovet psixologiyasi namoyondalari K.D.Ushinskiy, I.M.Sechenov, I.P.Pavlov, V.M.Bexterev, A.F.Lazurskiy, A.A.Uxtomskiy, S.V.Rubinshteyn, V.S.Merlin, V.I.Selivanov va boshqalar mazkur muammo yuzasidan tadqiqot ishlari olib borganlar. Bundan tashqari YYevropa va Amerika mamlakatlarida motivatsiyaga oid 30 dan ortiq ilmiy konsepsiyalar mavjuddir[6.].

Insonning xatti-harakati va ma‘lum ehtiyojlarini qondirish bilan bog‘liq faoliyatga undovchi sababga motiv deyiladi. Insonning faoliyat motivlarini o‘rganish shaxsning ma‘naviy-psixologik mohiyatini tushunishda muhim ahamiyatga ega. Kishilarning xulq-atvoriga qarab, uning xatti-harakatlarini tahlil qilib, ularning motivlarini aniqlashga intilish lozim. Shunda xatti-harakatlarni odam uchun tasodifiy yoki qonuniy ekanligini anglash mumkin bo‘ladi.

Bunday xatti-harakatlarni yana takrorlanishini oldindan ko‘ra olish, shaxsiy holatlarning ayrimlarini yuzaga keltirmaslikning oldini olish, boshqalarning taraqqiy etishini qo‘llab-quvvatlash mumkin. Ba‘zilar mehnatga o‘z ehtiyojlariga ko‘ra sidqidildan munosabatda bo‘lsalar, ba‘zilar o‘z burchlarini anglaganliklaridan, yana ba‘zilar o‘zlarining qabih niyatlariga erishish uchun vaqtincha sun‘iy munosabatda bo‘ladilar. Motivatsiya- odamni faol faoliyatga undovchi sabablar majmui bo‘lib, xulq-atvorni psixologik va fiziologik boshqarishning dinamik jarayoni hisoblanib unga tashabbus, yo‘nalganlik, tashkilotchilik, qo‘llab-quvvatlash kiradi. Motirovka deganda inson xulq-atvorini tushuntirish bo‘lib, unda “Nima uchun?”, “qanday maqsad bilan?”, “qanday ma‘noda?” kabi savollarning motivatsiyaga bog‘liqligidir[3.].

Motivatsiya inson xulq-atvoridagi ijobiylikni va uning faolligini tushuntirib beruvchi psixologik sabablar majmuini bildiradi.

Psixologiyada motivlashtirish deganda psixologik hodisalarning o‘zaro mustaqil bog‘langan, lekin bir-biriga to‘la mos kelmaydigan nisbatan mustaqil uchta turi tushuniladi: a) Individdning ehtiyojlarini qondirish bilan bog‘liq bo‘lgan faoliyatga undovchi sabablar sifatidagi motivlashtirishdir. Faollik holatini paydo bo‘lishini sub‘ektiv ehtiyojlarini izohlab beradi. b) Motivlashtirish faollik kimga qaratilgani boshqa xulq-atvor emas, balki xuddi shunaqasi tanlaganligini izohlab beradi. Motivlar xulq-atvor yo‘nalishini tanlashni belgilaydigan sabablardir. Bular birgalikda kishi shaxsining yo‘nalishini tashkil etadi. c) Kishi axloqi va faoliyatini boshqaradigan vosita hisoblanadi. Bularga emotsiyalar, istaklar, qiziqishlar kiradi. Ustanovkalar - yo‘nalish, yo‘naltirish ma‘nosini anglatib, kishining tevarak- atrofdagi odamlarga yoki ob‘ektga nisbatan qanday munosabatda bo‘lishlarini, ularni idrok qilinishi, sezish, ularga baho berish va qandaydir harakat qilishga tayyorgarligini anglatadigan holatdir. Yo‘naltirilgan faoliyat sub‘ektning ma‘lum vaziyatda faol yo‘l topib keta oladigan harakatlari majmuidir. Yo‘nalish – tug‘ilgan yo‘l, maqsad sari shaxsning xatti-harakati va faoliyatini aniq sharoitlardan qat‘iy nazar ma‘lum yo‘lga yo‘naltiruvchi barqaror motivlar majmuidir. Ular asosiy, yetakchi va bosh ehtiyojlar, qiziqishlar, moyillik, e‘tiqod, dunyoqarashlar, yuksak g‘oyalar bilan xarakterlanadi.

Har qanday motivlarning orqasida shaxsning ehtiyojlari yotadi. Inson ehtiyojlari, maqsadi, istagi, qiziqishlari shaxsiy holatlardir.

Ehtiyoj - jonli mavjudodning hayot kechirishning konkret shart-sharoitlariga qaramligini ifoda etuvchi va bu shart-sharoitlarga nisbatan uning faolligini vujudga keltiruvchi holatdir. Amerikalik psixolog A. Maslou “Inson ehtiyojlarini ierarxiya” tizimlarini quyidagicha tavsiya etadi:

Motivatsiyaning bir necha psixologik nazariyalari mavjud:

1. Qaror qabul qilish nazariyasida ta’kidlanishicha inson ongi tafakkurga, iroda va xatti-harakatni tanlash imkoniyatiga ega. Demak, inson xulqi motivining asosi aql, ong va inson irodasidir[5].

2. Instinktlar nazariyasida (Z. Freyd, U. Magdugall) – biologizator nuqtai nazari mavjud bo‘lib, unga asosan insonga, hayvonlarga xos instinktlar biriktirilgan. XX asrning 20-yillarida instinktlar nazariyasi o‘rniga inson xulq-atvorini biologik ehtiyojlar bilan bog‘lovchi kontsepsiya yuzaga keladi.

3. Xulq-atvor motivatsiyasi nazariyasi va oliy nerv faoliyati nazariyasi. XX asr boshida paydo bo‘lib, xulq-atvor “Stimul – reaksiya” sxemada ko‘rib chiqiladi. I.P.Pavlov va uning izdoshlari N.A.Bernshteyn va P.K.Anoxin xulq-atvor dinamikasi funksional sistemasi modelini ishlab chiqqanlar.

4. Motivatsiyaga kognitiv yondashuv nazariyasi – inson xulq-atvorini tushuntirishda uning ongi va bilimi bilan bog‘liq fenomenlarga alohida e’tibor beriladi.

5. Faoliyat nazariyasi (A.N. Leontev) ga asosan motivlarni yuzaga keltiruvchi kuchlar ehtiyojlardir. Bundan shunday qonuniyat yuzaga keladiki, motivlar rivojlanishi faoliyat kengligining rivojlanishi bilan bog‘liq bo‘lib, u predmet faoliyatini tashkil etuvchisidir.

Kasbiy motivatsiya - bu “Shaxsning o‘z kasbiy faoliyati jarayonida motivatsion xususiyatlari va holatlari yig‘indisi: faoliyat, rag‘batlantiruvchi, ma’no hosil qiluvchi, uning faoliyatini tartibga soluvchi” (Suvorov V.A., 2003).

N.V. Boytsova kasbiy faoliyat uchun motivatsiyani “murakkabroq metatizim - shaxsiyatdagi murakkab tashkil etilgan tizim” deb talqin qiladi (Boytsova N.V., 2009). U kasbiy faoliyat motivatsiyasi xususiyatlarining qiymat-semantik mazmunini, faoliyatning sub’ekt yo‘nalishini va dinamik xususiyatlarini ko‘rib chiqadi. Kasbiy faoliyat, uning nuqtai nazari bo‘yicha, motivlar, ehtiyojlar, qiziqishlar, intilishlar, maqsadlar kabi motivlar turlari bilan belgilanadi.

MUHOKAMA (DISCUSSION) Motivatsiya ijodiy faoliyatni keltirib chiqaradigan va qiziqish yo‘nalishini belgilovchi motivlar sifatida tushuniladi. Kasbiy motivatsiya - bu kasb tanlashga va ushbu kasb bilan bog‘liq vazifalarni doimiy ravishda bajarishga undaydigan aniq motivlarning harakati. Shuningdek, kasbiy motivatsiya insonni mehnat faoliyatida muayyan maqsadlarga erishishga undaydigan omillar majmuidir. Bu omillar ham ichki, ham tashqi bo‘lishi mumkin. Eng kuchli rag‘batlantiruvchi omil - bu keyingi samarali kasbiy faoliyatga tayyorgarlikdir. Kasbiy motivatsiya haqidagi nazariy bilimlar va ushbu bilimlarni psixologik

ta'sirini tashkil qilish va kasbiy faoliyatda ushbu jarayonga hamroh bo'lish uchun qo'llash o'rtasida tafovut mavjud. Motivatsiya masalasini amalda o'rganish juda qiyin. Yechilmagan muammolarga qaramay, psixologiya motivatsiya haqida juda ko'p bilimlarni to'pladi. Ta'rif - bu odam yoki hayvonning xatti-harakatlarini keltirib chiqaradigan va boshqaradigan, maqsadga erishishga qaratilgan ichki omillar tizimi. Samukina (2006) fikriga ko'ra, motivatsiya ikki ma'noga ega: xatti-harakatni belgilovchi omillar tizimi (ehtiyojlar, motivlar, maqsadlar, niyatlar, intilishlar) va xarakterli xususiyat sifatidir[3.].

Motivatsiya tushunchasi insonni ma'lum bir kuch sarflagan holda, ma'lum bir mehnatsevarlik va vijdonlilik darajasida, ma'lum maqsadlarga erishish uchun zarur bo'lgan qat'iyatlilik bilan kasbiy faoliyatni amalga oshirishga undaydigan kuchlar majmui sifatida aniq bo'ladi.

Motivatsiya doirasida biz ikki xil jihatni topishimiz mumkin:

Ichki motivatsiya: bu turtki, shaxs o'zini qanoatlantirish uchun biror-bir harakatni amalga oshirish niyatida bo'lganda yuzaga keladi, chunki u aytilgan harakatni o'zi uchun qiziqarli yoki yoqimli deb hisoblaydi. Akademik sohada, agar o'quvchi ichki motivatsiyaga ega bo'lsa, u o'z vazifalarini bajarishga va adekvat o'qishga qiziqadi, chunki bu harakatlar unga yoqadi va unga shaxsiy foyda keltiradi.

Tashqi motivatsiya: Bu motivatsiya inson mukofot olish yoki jazodan qochish uchun ishni tugatganida paydo bo'ladi. Ya'ni, bu motivatsiya tashqi omillar bilan shartlangan. Bunga misol qilib, o'quvchining ota-onasi yoki ma'lum muhitning talablaridan jazolanmaslik uchun yaxshi natijalarga erishish uchun motivatsiyasi bo'lishi mumkin.

Ideal - ichki motivatsiyani rag'batlantirishga harakat qilish va o'quvchi o'z majburiyatlarini qiziqish va o'z xohishi bilan bajarishdir.

Motivatsiya insonning ishdagi samaradorligiga katta ta'sir ko'rsatadi. Ularning ishlab chiqarish majburiyatlari. Shu bilan birga, motivatsiya va mehnat faoliyatining yakuniy natijasi o'rtasida bevosita bog'liqlik yo'q. Ba'zida o'ziga topshirilgan ishni sifatli bajarishga e'tibor qaratgan odam, kamroq yoki hatto zaif motivatsiyaga ega bo'lgan odamga qaraganda yomonroq natijalarga erishadi. Motivatsiya va ishning yakuniy natijasi o'rtasidagi to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlikning yo'qligi, ikkinchisiga boshqa ko'plab omillar, xususan, xodimning malakasi va qobiliyati, bajarilayotgan vazifani to'g'ri tushunishi, ish jarayoniga atrof-muhitning ta'siri va boshqalar ta'sir qilishi bilan bog'liq.

Insonning faol harakat qilishi va unda doimiy motivatsiya bo'lishi uchun uning hissiyotlari ham birinchi navbatda, tartiblangan va ularni boshqara biladigan bo'lishi lozim. Insonning emotsional hayoti, uning his-tuyg'ulari, quvonch tashvishi, xunsandchiligi azal-azaldan insonlar e'tiborini o'ziga tortib kelgan. His-tuyg'u o'zi nima? Bu - borliqni o'ziga xos aks etishi bo'lib unda insonning olamga sub'ektiv munosabati aks etadi. His-tuyg'u psixik jarayon bo'lib bunda insonni borliqqa o'zining shaxsiy ichki sub'ektiv munosabatini aks etadi. Emotsiyalar - lotincha so'zdan olingan (emovere) to'liqlashtirish ma'nosiga ega. Ichki yoki tashqi qo'zgatuvchilar ta'siriga subyektiv holatda ifodalovchi javob reaksiyasidir. Ya'ni

hissiyot – tashqi olamdagi narsa va hodisalarga nisbatan bo‘lgan munosabatlarimizning va munosabatlarimizdan hosil bo‘ladigan ichki kechinmalarimizni ongimizda aks ettirishdir. Hissiyot o‘ziga xos aks ettirish jarayoni bo‘lib, bunda narsa va hodisalarning bevosita emas, balki shu narsalarning aks ettirish jarayonidan hosil bo‘ladigan ichki kechinmalari va munosabatlari aks ettiriladi. His-tuyg‘u psixik jarayongina bo‘lib qolmay psixik holat hamdir. U xususiyat bilan xarakterlanadi. His - tuyg‘uni yuzaga keltiruvchi sabab stimullardir. Faoliga ko‘ra hislar stenik (kuchli) va astenik (kuchsiz) turlarga bo‘linadi. Hislar tashqi jihatdan namoyon bo‘lib ular xatti – harakatlarida, yuzda namoyon bo‘ladi. Uning tashqi ifodalanishi ekspressiya deb ataladi. Ekspressiya bu – hislarning spesifik namoyon bo‘lishi bo‘lib, u ovozda, mimika, pantomimika, yurishda, yoki kulgida namoyon bo‘ladi.

Hislar mazmuniga va qo‘zgaluvchanligiga qarab bo‘linadi: kuchi, tezligi barqarorligiga ko‘ra quyidagi emotsional holatlar ajratiladi. Kayfiyat, ko‘tarinkilik, kuchli xohish -istak, affekt, stress.

Hislar mazmuniga ko‘ra quyidagi turlarga bo‘linadi: axloqiy hislar, intellektual hislar, estetik hislar, proksis (ma’lum bir maqsadga yo‘naltirilgan) hislar. Emotsional holatlarga bog‘lik bir necha nazariyalar mavjud. Ulardan biri Djeys- Lange va ikkinchisi Kennon – Bart nazariyalaridir.

Hissiyotlar o‘zining yuzaga kelishi nuqtai nazaridan odamning ehtiyojlari, qiziqishlari va intilishlari bilan bog‘liq bo‘ladi.

Hissiyot olamida sodir bo‘layotgan narsalardan shaxs sifatidagi odam uchun ahamiyatli bo‘lganlari haqida darak beruvchi signallar sistemasi hisoblanadi. Ma’lum qo‘zg‘alishlar odam uchun xotirjamlik yoki notinchlik haqidagi fikrlarga aylanadi. Ifodalangan xatti-harakat (mimika va pantomimika) signal funksiyasini bajaradi. Ular odamning kechinmalarini boyitadi, yorqinlashtiradi va boshqa odamlarning idrok qilishini yengillashtiradi.

Hissiyot olamda sodir bo‘layotgan narsalardan shaxs sifatidagi odam uchun ahamiyatli bo‘lganlari haqida darak beruvchi signallar sistemasi hisoblanadi. Ma’lum qo‘zg‘alishlar odam uchun xotirjamlik haqidagi signalga aylanadi. Hissiyotlarning boshqaruvchanlik funksiyasi shunda namoyon bo‘ladiki, barqaror kechinmalar bizning xulqimizni yo‘naltiradi va qarama-qarshiliklarni yengishga undaydi. Emotsiyalarni boshqaruvchi mexanizmi kuchli emotsional qo‘zg‘alishni kamaytiradi. Odamlarning hayotida bo‘ladigan qayg‘u-kulfat kabi psixik holatlar xaflidir. Odam ularni boshqarishi lozim.

Yuqorida bayon etib o‘tilganidek hissiyotlarning ifodalanishi ma’lum signallar vazifasini o‘taydi.

Hissiyot 3 turga bo‘linadi: 1) axloqiy hislar; 2) intellektual hislar; 3) estetik hislar.

Axloqiy hislar - shaxsning, odamlarning va o‘zini xulq - atvoriga emotsional munosabatida ifodalanadi. Shaxs bu hislarni kechirar ekan, ijtimoiy axloqiy prinsiplari va normalariga asoslanib, boshqa odamlarning xatti-harakatlariga yoki psixik xususiyatlariga ham e’tibor beradi, namoyon etadi.

Intellectual hislar- aqliy faoliyat jarayonida hosil bo‘ladigan kechinmalarga aytiladi. Ushbu hislar haqqoniy fikrlarga, soxta, ajablanarli, shubhali yoki tushunib bo‘lmaydigan, hayratda qoldiradigan fikrlarga bo‘lgan munosabatlari ifodalanadi. Intellectual hislarga ajablanishini kiritish mumkin. Ajablanish inson bilish faoliyatining ajralmas tomonidir. Ajablangan va qandaydir tushunib bo‘lmagan hayratda qoldiradigan narsaga qaratish odamning bilish ehtiyojlarini qondirishga intilishdir. Ajablanish odamning bilish bilan bog‘liq faoliyatini yuzaga keltirishga undovchi omillardan biridir[9].

Estetik hislar - go‘zallikni idrok qilish, zavqlanish, go‘zallikni yaratishdan iborat bo‘lishi mumkin. Estetik his hamma odamga xos bo‘lgan hissiyotdir. Estetik hislarni yuzaga keltiruvchi manbalar juda ko‘p va xilma xildir.

Iroda odamning biror maqsad yo‘lida ongli ravishda qiyinchiliklarni bartaraf qilishga qaratilgan xatti- harakatlardir. Irodaviy faoliyatda odam o‘zini idora qiladi, xususiy ixtiyorsiz impulslarni nazorat qiladi. Iroda tormozlovchi va boshqaruvchi mexanizmlarga ega. Xulqni irodaviy boshqarish ongli ravishda aqliy va jismoniy kuchni maqsadga erishishga qaratilishi yoki aktivlikdan o‘zini ushlab turishidir. Iroda aktiv maqsadni anglash, qarorga kelish, rejalashtirish, bajarish, irodaviy zo‘r berish kabi murakkab mexanizmdan iboratdir. Iroda ikkita funksiyani bajaradi: qo‘zg‘alanuvchanlik va tormozlash. Insonni psixik boshqaruvchanligining buzilishi abuliy (irodasizlik) deb ataladi. Iroda turlari quyidagilardan iborat. **Oddiy irodaviy akt**, murakkab irodaviy jarayon va ekstermal holatlar bilan bog‘liq irodaviy jarayon. Oddiy irodaviy jarayon bu maqsadni aniqlash va darhol vazifani yechish.

Murakkab irodaviy jarayon quyidagi tizimga ega:

1. Intilishni anglash;
2. Maqsad va vositalarni tanlash;
3. Qaror qabul qilish;
4. Qarorni bajarish va ijro etish;

V.M. Selevanov irodani inson xulq-atvorini ongli bajarilishi deb tushuntiradi va uni oldindan ko‘ra olish va tashqi to‘siqlarni yengishda ifodalaydi. Shaxsning irodaviy sifatlariga:

- a) mustaqillik;
- b) qat’iylilik;
- c) dadillik;
- d) o‘zini tuta olishlik kiradi.

Iroda va irodaviy sifatlar sekin-asta organizmning o‘sishi natijasida taraqqiy etish imkoniyatiga ega bo‘ladi. O‘quvchilar irodasini tarbiyalashda kattalar va o‘qituvchilar to‘g‘ri talab qo‘yishlari, bajarilishi nazorat qilib borishlari, uyushgan tartibda ma’lum maqsad sari intilmoqliklari zarur. Ana shunday tarzda irodani taraqqiy ettirish mumkin.

NATIJALAR (RESULTS) Nima uchun yosh mutaxassislar uchun motivatsiyasi muhim?

-Motivatsiya adekvat va adekvat bo‘lmagan akademik rivojlanish o‘rtasidagi farqlovchi elementdir. Bo‘lajak mutaxassisning ta’limga qiziqishlarini va o‘rganishga tayyorligini ko‘rsatishlari uchun motivatsiya asosiy ahamiyatga ega.

-O‘quvchilar qanchalik g‘ayratli bo‘lsa, ular o‘z o‘qishlariga shunchalik ko‘p jalb qilinadi, ular o‘z vazifalariga shunchalik ko‘p fidoyilik va e’tibor beradilar va natijada o‘zlarining ilmiy maqsadlariga erishishlari osonroq bo‘ladi.

-Xuddi shunday, motivatsiya sizga o‘z qobiliyatlaringizni rivojlantirishga, shuningdek, cheklavlarni yengib o‘tishga imkon beradi.

-Motivlangan o‘quvchi yaxshi natijalarga erishadi va o‘z mashg‘ulotlarini davom ettirishga va tobora murakkab maqsadlarga erishishga ko‘proq qiziqish bildiradi.

O‘quvchilarning motivatsiyasini qanday yaxshilash mumkin?

-O‘quvchilarni rag‘batlantirish muhimligi sababli, o‘qituvchilar o‘z o‘quvchilari orasida bu holatni rag‘batlantiradigan harakatlarni amalga oshirishlari kerak.

-O‘qituvchilar o‘quvchilar ishtirok etishlari va faol rolini saqlab qolishlari mumkin bo‘lgan amaliy mashg‘ulotlarni rejalashtirishlari juda muhimdir.

-Xuddi shunday, o‘quvchilar oldiga kichik maqsadlar qo‘yilishi mumkin, shunda bir maqsadga erishish ularni keyingi maqsadga erishishga undaydi. Bu yerda o‘qituvchi o‘quvchi bilan adekvat muloqotni yaratishi va ikkala tomon o‘rtasida adekvat aloqa o‘rnatishi muhimdir.

Motivatsiyaning rivojlanishiga bo‘lajak xodimlarning ijodiy faoliyatning turli shakllarida, o‘qituvchilar bilan hamkorlikda ishlashi, kasbga qiziqishi, shaxsiy rivojlanish bo‘yicha psixolog bilan ishlashi muhim ahamiyat kasb etadi. Motivatsiyaning oshirishning samarali yo‘li o‘quv jarayoniga intensiv o‘qitish usullarini joriy etishdan iborat bo‘lib, ular o‘quv jarayonini faollashtirishga, o‘quvchilarning tashabbuskorligi va mustaqilligini shakllantirishga yordam beradi. Ko‘pgina o‘quvchilar jamoatchilik e’tirofiga muhtojligini hisobga olsak, o‘quvchining reytingi jiddiy motivatsion rag‘batdir. Shu munosabat bilan o‘quvchilarning mustaqil ishi natijalarini o‘qitish va joriy faoliyat ko‘rsatkichlariga kiritish orqali o‘quvchilar faoliyatini nazorat qilishning o‘rni katta, bu umumiy reyting bunga bog‘liq. Kasbiy faoliyatiga motivatsion tayyorgarlik o‘quvchining kasbiy kompetensiyasini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Zamonaviy psixologiyada bo‘lajak ichki ishlar xodimi ta’lim xizmatlari sohasidagi yangi tendentsiyalarni hisobga olgan holda, o‘quvchilarning mustaqil ishlarini tashkil etishdan ko‘zlangan maqsad ularda birinchi navbatda kelajakka bo‘lgan ishonch, so‘ngra olgan bilimlarini amaliyotda qo‘llay bilish, maqsadli ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishdan iborat. Har bir jarayonni to‘g‘ri tahlil qila bilish, turli holatlarda o‘zini boshqara olib, yana oldinga intila bilish qobiliyatlarini rivojlantirish, o‘z kasbiy darajasini doimiy ravishda oshirishni nazarda tutadi.

XULOSA (CONCLUSION) Xulosa qilib aytganda, Insonni anglanilgan, maqsadli, ongli faoliyatga, xatti - harakatga undovchi sabablar majmui motivatsiyadir. Ushbu mavzuni ahamiyatli jihati shundaki, odamning faoliyat motivlarini o‘rganish, shaxsning ma’naviy-psixologik mohiyatini tushunishga yordam beradi. His-tuyg‘ular odam uchun ahamiyatli

bo‘lgan narsalar haqida darak beruvchi signallar hisoblanib, xotirjamligi va notinchligi borasida ma’lumotga ega bo‘lish imkonini beradi. Estetik, axloqiy, intellektual hislar shaxsni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi va motivatsiyaning turli nazariyalarini o‘rganayotganda, kasbiy faoliyatning motivatsion sohasining mexanizmi va tuzilishini aniqlashda biz shunday xulosaga keldikki, inson motivatsiyasi ham biologik, ham ijtimoiy elementlarga asoslangan murakkab tizimdir, shuning uchun insonning kasbiy faoliyati motivatsiyasini o‘rganishga ushbu holatni hisobga olgan holda yondashish kerak.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI / REFERENCES

- 1.Sh.M. Mirziyoyev. “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi”.To‘ldirilgan ikkinchi nashri – Toshkent: “O‘zbekiston” nashryoti, - 2022.
- 2.Sh.M. Mirziyoyev. “Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak”. T: “O‘zbekiston” nashryoti - 2017.
- 3.V. Karimova. Psixologiya. O‘quv qo‘llanma. Toshkent. A. Qodiriy nomidagi xalq merosi nashryoti. “O‘AJBHT” markazi, 2002.205 – bet.
4. E.G‘. G‘oziyev. Psixologiya (Yosh davrlar psixologiyasi). Toshkent, 1996.
5. J.J. Ramazanov. Talaba-yoshlarda o‘zini-o‘zi idora qilish motivatsiyasi shakllanishining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. Psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori(PhD) ilmiy darajasini olish uchun .. diss.avtoref.: 19.00.05.- N.: BuxDU, 2022.
6. Мотивация и стимулирование трудовой деятельности: учебник [Мотивация и стимулирование трудовой деятельности: учебник] / под ред. А.Я. Кибанова. - М.: Издательство ИНФРА-М, 2019. - 524 с.
7. Профессиональная мотивация: понятие, содержание, противоречия Белобрыкина О.А. (г. Новосибирск) 2010.
8. Аханов А. Самостоятельная работа студентов // Высшее образование в России. 2005. №11.